

Jerzy Biederman

Prokurator Prokuratury Apelacyjnej w Krakowie

Oczekiwania organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących seksualnego wykorzystania dzieci

W celu ustalenia, czy dziecko było ofiarą wykorzystania seksualnego, organy procesowe korzystają najczęściej z opinii biegłych psychologów. Artykuł omawia podstawowe problemy decydujące o przydatności opinii dla potrzeb procesowych, zawiera również sugestie co do form współpracy z biegłym oraz przedmiotu i zakresu ekspertyzy.

S pecyfika seksualnego wykorzystania dzieci powoduje, iż w wielu przypadkach one stanowią właśnie najważniejsze, je li nie jedyne źródło dowodowe. Dysproporcja pomiędzy liczbą tego rodzaju przestępstw (Konarska-Wrzosek 1999, s. 65)¹ a stosunkowo niewielką liczbą skazanych sprawców (Sygit 1995, s. 151) tłumaczona jest trudnościami w ocenie wiarygodności zeznań pokrzywdzonych dzieci. Sytuacja jest jeszcze trudniejsza w przypadkach, w których dziecko w wieku nieprzekraczającym czterech lat, z uwagi na brak predyspozycji psychicznych, nie jest zdolne do złożenia zeznań (Jakiewicz-Obydziska 1986, s. 76).

W rozwiązaniu trudnościami dowodowych organ procesowy, skądinąd jak najbardziej słusznie, oczekuje pomocy od biegłych

psychologów, przypisując opracowywanym przez nich opiniom szczególne znaczenie dowodowe. Problem jednak w tym, że oczekiwania organu procesowego nader często rozmiągają się z możliwościami i kompetencjami biegłych. Udział biegłego psychologa w tego typu sprawach stanowi regulację, wynikającą nie tylko z obowiązujących regulacji prawnych (art. 185a k.p.k.), ale również z uwagi na dostrzegane przez organ procesowy potrzeby merytoryczne.

Zasygnalizowane niedostatki dowodowe powodują, iż w sprawach dotyczących seksualnego wykorzystania dzieci szczególne znaczenie dowodowe zyskuje opinia psychologiczna.

Kierując się najlepszymi intencjami, poszukiwania prawdy i czynienia ustaleń faktycznych zgodnych z rzeczywistością

¹ Wobec wzrastającej liczby ujawnianych przypadków seksualnego wykorzystania dzieci pojawiło się nawet określenie „epidemia końca XX wieku”.

stanem rzeczy, organ procesowy zdaje się jednak w praktyce oczekiwać od biegłego psychologa znacznie więcej niż wyznacza zakres przedmiotowy tego typu ekspertyzy i kompetencje ich autora. Rezygnuje przy tym nader często z faktycznych możliwości biegłego, polegających na udzielaniu mu pomocy, a nawet bezpośrednim udziale w pozyskiwaniu wartościowych dowodów przydatnych w dochodzeniu prawdy. Przyczyny takiego stanu rzeczy są złożone i wymagałyby oddzielnego omówienia.

Odnosząc się do powodowanych nim skutków, zasygnalizować należy na wstępie, iż chybiające oczekiwania ze strony organu procesowego deprecjonować mogą nie tylko wysiłki organu procesowego i biegłego w dochodzeniu prawdy, ale przede wszystkim, wbrew oczekiwaniom, utrudniają jej poznanie.

W sytuacjach, w których organ procesowy oczekuje od biegłego, niekiedy tylko na podstawie udziału w przesłuchaniu, rozstrzygnięcia co do wiarygodności zeznań małoletniego świadka pokrzywdzonego, a nierzadko wypowiedzenia się co do samego zaistnienia faktów mających charakter molestowania seksualnego i wskazania sprawcy takich zachowań, wzrasta zagrożenie spadku aktywności i efektywności w poszukiwaniu innych dowodów przestępstwa. Nie można oczekiwać od biegłego psychologa ani opinii o prawdziwości czy też fałszywości zeznań, ani oceny stopnia ich wiarygodności (Wójcikiewicz 1990).

W sprawach, w których skrzywdzone dziecko zostało przesłuchane z udziałem biegłego, celem ekspertyzy psychologicznej jest dostarczenie organowi procesowemu informacji, które pozwolą mu na ocenę zeznań świadka, a także umożliwi czynienie ustaleń, czy dziecko było ofiarą seksualnego wykorzystania, nie zaś pienia tych ustaleń.

Przedmiotem ekspertyzy w tego typu sytuacjach są nie tylko zeznania świadka, ale także skutki w wymiarze psychicznym zdarzeń karygodnych i ewentualne, wynikające z nich, przeciwwskazania dla składania zeznań przez małoletniego świadka.

Jest rzeczą oczywistą, iż wiarygodność zeznań świadka w znacznym stopniu uzależniona jest od jego zdrowia i sprawności psychicznej. Biegły zakresem swych badań musi zatem objąć również sprawność psychiczną świadka, warunkującą możliwość złożenia przez niego zgodnych z rzeczywistością zeznań.

W opinii, bez względu na stopień zainteresowania zlecającego jej opracowanie, znajdzie się odniesienie do sprawności i czynników mających wpływ na kształtowanie się zeznań i ewentualne ich zniekształcenia, a także wytłumaczenie mechanizmów owych zniekształceń.

Fakt ten powoduje, iż powtarzane w postanowieniach zlecających opracowanie opinii psychologicznych rutynowe pytanie o „zdolność świadka do spostrzegania, zapamiętywania i odtwarzania spostrzeżeń”, czy merytorycznie błędne o „skłonność świadka do konfabulacji”², wydaje się zbędne i nieadekwatne w stosunku do celu, jaki organ procesowy stawia przed autorem opinii odnośnie do zeznań złożonych przez małoletniego świadka.

Zdecydowanie trafniej wyraża kierunek ekspertyzy pytanie, które mogłoby mieć następującą treść: „Czy na podstawie udziału w przesłuchaniu, przeprowadzonych badań psychologicznych świadka (dziecka) oraz analizy zeznań świadka (wypowiedzi dziecka), można przyjąć, iż świadek (dziecko) przyczynił się do wiadczenia związane z wykorzystaniem seksualnym?”.

W odpowiedzi na tak sformułowane pytanie w końcowych wnioskach opinii biegły powinien rozstrzygnąć, czy warunki doko-

² Według definicji zawartej w *Encyklopedycznym słowniku psychiatrii* pod red. L. Korzeniowskiego i S. Pułaskiego (1978): konfabulowanie to wypełnianie luk pamięciowych zmyśleniami przez osobę z zespołem otępiennym, a w cięższym stopniu powodem powstania organicznym uszkodzeniem mózgu. Por. też (Siuta red. 2005).

nywania przez świadka spostrzeżenia i jego indywidualne właściwości umysłowe i zrelacjonowanie zdarzenia, czy zeznania te są adekwatne do jego wieku i poziomu intelektualnego, czy nie stwierdza się występowania czynników mogących powodować zniekształcenia jego zeznań oraz czy świadek ujawnia symptomy charakterystyczne dla dzieci wykorzystywanych seksualnie (Jańkiewicz-Obydziska, Wach 2005).

Sam udział biegłego psychologa w przesłuchaniu nie jest normalną ekspertyzą (Gierowski 1998, s. 27–28) i nie jest wystarczający dla opiniowania we wspomnianym zakresie. Koniecznym staje się, po dokonaniu przez biegłego analizy zebranego materiału procesowego, badanie psychologiczne dziecka, przy czym powinno zostać ono podjęte (choć nie obowiązkowe), jeszcze przed przesłuchaniem małoletniego świadka.

Badanie to powierzyć należy temu samemu biegłemu, który uczestniczył w dziele przesłuchania. Uzyskane na tym etapie wyniki mogą okazać się bardzo przydatne nie tylko w „przygotowaniu” dziecka do składania zeznań czy określeniu możliwości i warunków samego przesłuchania, ale także w przygotowaniu organu procesowego do samego przesłuchania.

Właśnie z tej pomocy w przygotowaniu i przeprowadzeniu przesłuchania małoletniego świadka, w sposób zapewniający ochronę psychiki dziecka, a zarazem osiągnięcie optymalnych wyników tej czynności, organ procesowy, chociaż może i powinien korzystać, w praktyce o niego nie zwraca.

Biegły w ramach badania przeprowadzi musi również wywiady m.in. z opiekunami dziecka. Nabierają one szczególnie doniosłego znaczenia w przypadkach, w których z uwagi na wiek dziecko nie powinno i nie może być przesłuchiwane.

Wywiady uzupełniają wiedzę biegłego, który po przeanalizowaniu materiałów

procesowych i przeprowadzaniu badania psychologicznego dziecka, jest w stanie udzielić odpowiedzi na wcześniej zasygnalizowane, nieco zmodyfikowane, pytania. Mogą one pomóc w wyjaśnieniu ewentualnych motywów oskarżenia konkretnej osoby o wykorzystywanie seksualne (Jańkiewicz-Obydziska, Wach 2007). Zeznania dziecka „zastępują” jego wypowiedzi i wyniki obserwacji jego zachowania w trakcie rozmowy oraz rozwiązania testów.

Ostatecznie organ procesowy może oczekiwać od biegłego rozstrzygnięcia w konkretnych wnioskach opinii, czy badane dziecko wykazuje objawy specyficzne dla wykorzystywania seksualnego.

Interesujące może okazać się porównanie wyników badania dziecka z relacjami o poczynionych spostrzeżeniach z przebiegu zdarzenia i zachowaniach dziecka, pochodzących od jego opiekuna, składających się zawiadomienie o przestępstwie. Oceniając stopień adekwatności pomiędzy relacjami opiekuna a wynikami badania, biegły psycholog może dostarczyć organowi procesowemu informacji pomocnych do oceny wiarygodności złoonych przez niego zeznań.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż zrewidowania wymaga metodyka współpracy pomiędzy organem procesowym a biegłym psychologiem opiniującym w przedmiocie zeznań i wypowiedzi dziecka wykorzystywanego seksualnie, jak i jego osoby tak, aby biegły stał się aktywnym pomocnikiem organu procesowego, swoistym konsultantem w działaniach zmierzających do poznania prawdy, a nie tylko biernym autorem odpowiedzi na – jak to wcześniej zasygnalizowałem – nie zawsze trafne pytania.

Wymaga to również zmiany postawy ze strony organu procesowego, który zdecydowanie aktywniej powinien włączyć się w sam proces opiniowania (Gurgul 2000).

To establish whether a child has been sexually abused, courts usually consult psychology expert witnesses. This paper discusses the main factors that determine such expert opinions' usefulness for trial purposes, and provides suggestions on possible forms of cooperation with an expert witness and on the subject and scope of expert opinions.

Literatura

- Gierowski J.K. (1998), *Status biegłego psychologa w postępowaniu sądowym*, „Palestra” nr 9–10.
- Gurgul J. (2000), *Zadania i rola prokuratora w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, tom 9, supl. 4.
- Jańkiewicz-Obydziska T., Wach E. (2007), *Wykorzystywanie seksualne małych dzieci w rodzinie*, referat wygłoszony na IV Ogólnopolskiej Konferencji „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa.
- Jańkiewicz-Obydziska T. (1986), *Ekspertyza psychologiczna dotycząca małoletnich świadków-pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa seksualne*, Z zagadnień kryminalistyki, z. XIX.
- Jańkiewicz-Obydziska T., Wach E. (2005), *Ekspertyza psychologiczna małoletnich ofiar przemocy seksualnej*, referat przedstawiony na konferencji „Dziecko – ofiara przemocy seksualnej w procesie karnym”, 24 września, Gdańsk.
- Konarska-Wrzošek V. (1999), *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń.
- Korzeniowski L., Pułczyński S., red. (1978), *Encyklopedyczny słownik psychiatrii*, Warszawa: PZWL.
- Siuta J., red. (2005), *Słownik psychologii*, Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Sygit B. (1995), *Przestępstwa i ich ofiary*, Poznań.
- Wójcikiewicz J. (1990), *Rzeczoznawcza ocena zeznań świadków – aspekty prawne*, w: M. Gręcar (red.), *Współczesna sądowa ekspertyza psychologiczna – niewykorzystane możliwości*, materiały konferencji psychologów sądowych, Kraków 17–18 listopada 1988 r., Kraków.

o autorze

Jerzy Biederman jest prawnikiem, socjologiem i prokuratorem Prokuratury Apelacyjnej w Krakowie w Wydziale Postępowania Sądowego. Od przeszło dwudziestu lat zajmuje się także szkoleniem aplikantów i prokuratorów. Prowadzi zajęcia szkoleniowe i egzaminuje aplikantów prokuratorskich oraz biegłych z zakresu kryminalistyki i nauk pokrewnych. Autor publikacji prezentujących możliwości wykorzystania osignięć kryminalistycznych dla celów procesowych.